

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 2, pp. 50–58

DOI 10.15421/26210419

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94 (477) «1920»

Еволюція політичних поглядів Володимира Винниченка в 1920 році в контексті кризи радянської форми української державності

Ю. С. Митрофаненко

кандидат історичних наук

ORCID: 0000-0001-5371-3918

mitrofanenko77@gmail.com

*КЗ «Кіровоградський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
 імені Василя Сухомлинського»
 вул. Велика Перспективна, 39/63,
 м. Кропивницький, Україна, 25006*

Анотація. Висвітлено проблему аналізу еволюції політичного світогляду Володимира Винниченка в 1920 р. *Мета дослідження:* з'ясувати причини еволюції політичного світогляду В. Винниченка та вплив на ці зміни Льва Троцького. *Наукова новизна та основні результати.* Автор вперше звертає увагу на вплив Л. Троцького як на факт повернення В. Винниченка з еміграції до «країни Рад», так і на його повернення за кордон після невдалих перемовин з більшовиками. Документи, підписані Л. Троцьким, розмови з ним мали значний вплив на рішення В. Винниченка, про що свідчать записи в його щоденнику, книзі «Відродження нації», автобіографії. На еміграції під впливом декларацій Л. Троцького в умовах радянсько-польської війни під час наступу українсько-польських військ на Київ В. Винниченко затято агітував за більшовиків, переконуючи в перевагах радянської влади в Україні над перспективою відновлення УНР, та запекло закликав боротися з петлюрівщиною. В травні 1920 р. В. Винниченко повернувся до «країни Рад», однак у вересні

1920 р. знову подався на еміграцію. Стосовно причин розриву В. Винниченка з більшовиками існує багато версій та припущень: від його кар'єризму до небажання бути ширмою більшовицької політики в Україні, яка руйнувала його політичну мрію: створення незалежної радянської України. Навколо цього рішення В. Винниченка тривають палкі дискусії як серед освітян та фахових істориків на сторінках наукових публікацій, так і серед користувачів соціальних мереж. *Висновки.* У статті зазначено, що визначальний вплив на рішення В. Винниченка мали його зустрічі з Л. Троцьким. Саме вони переконали його, що визнання більшовиками права радянської України на незалежність – це декларація намірів, а не реальна політика. Водночас сам В. Винниченко вважав, що його погляди також вплинули на політичний світогляд Л. Троцького, який в 30-х рр. почав критику більшовицького централізму та їхньої політики стосовно обмеження суверенітету України у складі СРСР. Дослідження ґрунтується на різноманітній джерельній базі. Її основою стали щоденникові записи Володимира Винниченка протягом 1920 р., листівки його авторства, аналітичні спогади, викладені у книзі «Відродження нації», що вийшла друком у 1920 р., а також його автобіографія; інформаційні звіти політичного департаменту УНР, у яких згадується В. Винниченко; публіцистична спадщина Льва Троцького, присвячена питанню незалежності радянської України. *Методи.* Автор застосував регіональний підхід, компаративний аналіз, методологію мікроісторії та біографістики. *Оригінальність.* Автор вперше в історіографії привернув увагу до взаємних впливів В. Винниченка та Л. Троцького на еволюцію їхнього політичного світогляду. *Тип статті:* дослідницька.

Ключові слова: Українська революція; Більшовизм; Радянська влада; Незалежність; Еміграція.

Надійшла до редколегії 11.10.2021

Прорецензована 07.11.2021

Рекомендована до друку 24.12.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 2, pp. 50–58

DOI 10.15421/26210419

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK265–265.93

**Evolution of Volodymyr
 Vynnychenko's political views in 1920
 in the context of the crisis of the Soviet
 form of the Ukrainian state**

Yu. S. Mytrofanenko

Ph. D. (History)

ORCID: 0000-0001-5371-3918

ResearcherID: U-6483-2020

mitrofanenko77@gmail.com

*CE «Kirovograd regional institute of
 postgraduate pedagogical education named of
 Vasily Sukhomlinsky»*

*39/63 Velyka Perspektivna street, Kropyvnytskyi,
 Ukraine, 25006*

Abstract. The article is devoted to the relations between Volodymyr Vynnychenko and Lev Trotsky – leading figures of the revolutionary period of 1917–1921. The 1920s were one of the most difficult and controversial periods in the life of Volodymyr Vynnychenko. The type of the article is theoretical. *Formulation of the problem.* There are many versions and assumptions about the reasons for V. Vynnychenko's break with the Bolsheviks: from his careerism to his unwillingness to be a screen for Bolshevik policy in Ukraine, which actually destroyed his political dream – the creation of independent Soviet Ukraine. V. Vynnychenko's decision is hotly debated, both among professional historians, educators, and among ordinary readers, users of social networks, and various historical groups. *The aim of the research is* to find out the reasons for the evolution of V. Vynnychenko's political worldview and the influence of Lev Trotsky on these changes. *The main results.* The author draws attention to L. Trotsky's influence, both on the fact of V. Vynnychenko's return from emigration and on his coming abroad. The documents were signed by L. Trotsky and conversations with him had a significant impact on V. Vynnychenko's decision, as evidenced by entries in his diary, the book “Renaissance of the Na-

tion” and his autobiography. Influenced by these texts and meetings, V. Vynnychenko realized that the Bolsheviks' recognition of Soviet Ukraine's right to independence was a declaration of intent, not a real policy. At the same time, V. Vynnychenko himself believed that his views also influenced Trotsky's political worldview, which in the 1930s began to criticize Bolshevik centralism and their policy toward Ukraine's sovereign status. The study is based on a variety of sources. *The author uses the method of comparative analysis, microhistory, biography, applies a regional approach, drawing attention to the fellowship of V. Vynnychenko, L. Trotsky, G. Zinoviev, influential politicians of the revolutionary period of 1917–1921. Concise conclusions.* V. Vynnychenko's contradictory, sometimes difficult to understand, decisions in 1920 received different assessments from representatives of modern Ukrainian historiography. Some historians believe that V. Vynnychenko outplayed himself, i. e. the Bolsheviks used him to propagate Soviet power in Ukraine, and his hesitations had a negative impact on the development of the Ukrainian revolution in 1920. Other historians try to explain V. Vynnychenko's steps by trying to reach an agreement with the Bolsheviks to implement his plan, which was to put into practice the idea of Ukrainian statehood in the Soviet form. The study is *based on a variety of sources* (the diary entries of Vladimir Vynnychenko during 1920, his leaflets, analytical memoirs given in the book “Renaissance of the Nation”, published in 1920, his autobiography, information reports of the Political Department of the UPR, which mention the name of V. Vynnychenko, and also the journalistic legacy of Lev Trotsky, devoted to the question of the independence of Soviet Ukraine). *Methods.* The author uses comparative analysis, methodology of microhistory and biography. *Scientific novelty and originality.* For the first time in historiography, the author draws attention to the mutual influences of V. Vynnychenko and L. Trotsky on the evolution of their political worldview. *The type of article:* research article.

Keywords: Ukrainian revolution; Bolshevism; Soviet power; Independence; emigration; Trotsky; Vynnychenko.

Received 11.10.2021

Reviewed 07.11.2021

Accepted 24.12.2021

© Mytrofanenko Yu. S., 2021

The article is prepared in accordance with the tasks of the state budget theme № 0109U000130 «Theoretical problems of intellectual and social history of Ukraine 16th – 20th centuries».

Постановка проблеми. 1920 рік – один з найбільш складних та суперечливих періодів життя Володимира Винниченка. Головною подією цього року стала спроба повернення до України, що обернулася для нього, за його словами, «третім сходженням на Голгофу». Однак після тривалих переговорів з більшовицькими лідерами він залишив Україну. Опинившись на еміграції, В. Винниченко почав критикувати більшовиків, хоча до того палко закликав їх підтримати. Комуністи не залишилися в боргу, в 1921 р. вони оголосили В. Винниченка ворогом трудових мас, хоча в 1920 р. вітали його повернення до України. Чому так сталося?

Історіографія. Стосовно причин розриву В. Винниченка з більшовиками існує багато версій та припущень: від його кар’єризму до небажання бути ширмою більшовицької політики в Україні, що насправді руйнувала його політичну мрію: створення незалежної радянської України. Навколо цього рішення В. Винниченка тривають палкі дискусії. Серед істориків, які торкаються аналізу цього епізоду у своїх дослідженнях, варто зазначити праці Валерія Солдатенка (Солдатенко, В., 2005, 2007), Станіслава Кульчицького (Кульчицький, С., 2019), Геннадія Єфіменка (Єфіменко, Г., 2012), Григорія Костюка (Костюк, Г., 1980) та автора цієї статті (Митрофаненко, Ю., 2020), які по-різному трактують мотивацію часом дійсно важко передбачуваних вчинків В. Винниченка.

Метою статті є привернення уваги до еволюції політичного світогляду Володимира Винниченка в 1920 р., коли він із прихильника більшовицької влади в Україні в першій половині 1920 р. перетворився на її запеклого опонента восени 1920 р., коли почав критикувати більшовиків спочатку на сторінках свого щоденника, а потім і публічно. Також серед завдань дослідження є відповідь на питання про взаємні впливи В. Винниченка та Л. Троцького на питання незалежності України.

Методологічні засади. Крім персоналістичного аспекту цієї проблеми, викликає інтерес також і регіональний підхід до питання стосунків двох непересічних особистостей, бо обидва політики народилися в Херсонській губернії (нині – Кіровоградська обл.). Тому в дослідженні застосовано регіональний підхід, компаративний аналіз, методологію мікроісторії та біографістики.

Основою джерельної бази дослідження стали джерела особового походження: щоденникові записи Володимира Винниченка 1920 р., листівки його авторства, аналітичні спогади, викладені у книзі «Відродження нації», що вийшла друком у 1920 р., автобіографія, а також інформаційні звіти політичного департаменту УНР, у яких згадується прізвище Винниченка; публіцистична спад-

щина Льва Троцького, присвячена питанню незалежності радянської України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лев Троцький та Володимир Винниченко – своєрідні деміурги революційних процесів 1917 р. – народилися саме в Центральній Україні, відповідно в 1879 та 1880 р. Обидва із захопленням згадували про ландшафти, з якими вони познайомилися з дитинства. В. Винниченко писав:

«Ви уявіть собі я народився в степах. Ви розумієте, добре розумієте, що то значить «в степах»? Там перш за все немає хапливості... І тому чоловік собі їде, не псуючи крові хапливістю, і на решті, приїжджає туди, куди йому треба. Отже, я виріс у тих степах, з тими волами, шуліками, задуманими могилами... В тих степах виробилася кров і душа моя» (Панченко, В., 2004, с. 7).

Л. Троцький спогадів про степ не залишив. Його тягнуло не в українські степи, які, за влучними словами Ю. Яновського, «пахли Техасом», а в міста. Найбільше враження на нього справив Єлисаветград:

«Жодна столиця світу – ані Париж, ані Нью-Йорк – не справила на мене такого враження, як Єлисаветград (правильно Єлисаветград. – Авт), з його тротуарами, зеленими дахами, балконами, магазинами й червоними кульками на ниточках. Протягом кількох годин я широко відкритими очима дивився в обличчя цивілізації» (Троцький, Л., 1991, с. 54).

Відомо, що Л. Троцький потрапив до Єлисаветграда Бобринецьким шляхом, куди приїхав разом з батьком для торгівлі. В. Винниченко, який у дитинстві нагадував свого Федька-Халамидника, мешкав поруч того самого Бобринецького шляху, тож гіпотетично їхні шляхи ще тоді могли перетнутися... Володимир Панченко у книзі про молоді літа Винниченка порівнював дитячі та юнацькі враження революційних деміургів, які згодом потрапили на сторінки їхніх творів:

«У В. Винниченка теж буде можливість подивитися на місто своєї юності очима людини, яка чимало поїздила по Європі. 1912 року він напише роман «По-свій», герой якого потрапляє в рідні краї після заслання, ходить вулицями міста і намагається впізнати те, що не бачив майже десять років... Патетики, як у спогадах Л. Троцького, у В. Винниченка немає, а ось ностальгія таки вчувається...» (Панченко, В., 2004, с. 17).

Далі були бурхливі революційні університети. В’язниці, заслання, переслідування були складовими частинами їхніх біографій. Буремний 1917 р. Л. Троцький та В. Винниченко зустріли як деміурги революцій: російської та української. В грудні 1917 р. конфлікти двох революцій пере-

росли у війну між Росією та Україною. Земляки-політики, які володіли літературним хистом, були причетними до документів урядів, до яких вони належали. Попри ідеологічні розбіжності, їх єднала одна риса: вони звинувачували один одного у зраді революційних ідеалів. Долю рідної для них Херсонщини бачили у складі різних держав. «Географія Троцького» та його позиція під час переговорів у Бресті не узгоджувалася з «географією Винниченка», яку той боронив ще в 1917 р. Актуальне та болюче нині питання «Чий Крим?» тоді формулювалося інакше: «Чий Донбас? Чий Київ? Чия Кубань? Приазов'я? Слобожанщина?» та їхня мала батьківщина Херсонщина!

1918 та 1919 р. для В. Винниченка були короткими у плані його політичної кар'єри. Успіхи були короткочасними, а перемоги змінювалися ніщивними поразками. В той час як Л. Троцький перетворювався на справжнього «демона революції». Однак наприкінці 1919 р. земляки-політики, здається, знайшли формулу, яка усувала конфлікт їхніх політичних поглядів: розбудова незалежної радянської України! Щоденник В. Винниченка, у якому він, до дискредитуючих його особистість нюансів, чесний сам із собою, фіксує надію автора, що ставлення більшовиків до питання незалежності України суттєво змінилося. А повернення В. Винниченка з еміграції у травні 1920-го було спричинене вірою у зміну політичного курсу більшовиків стосовно України. Це засвідчував запис від 12 грудня 1919 р. з його щоденника:

«Відомо, що Троцький видав наказ до Червоної армії, яка оперує на Україні, в якому говориться, що червоні війська ідуть не завоювати Україну, а визволяти. І коли денікінські банди буде розбито, тоді українське робітництво й селянство самі рішать, в яких відносинах бути Україні з Росією. І кінчає: Хай живе незалежна Советська Україна!». Отже, все показує, що ніби має бути на Україні інший курс більшовиків» (Винниченко, В., 1980, с. 410).

Накази Л. Троцького ширилися тисячами листівок Україною. В. Винниченко, порівнюючи «Лист Леніна до українських робітників і селян з приводу перемог над Денікінім» від 28 грудня 1919 р. та згаданий наказ Л. Троцького, у книзі «Відродження нації» зазначив, що наказ Троцького «з погляду ясності, виразності стоїть вище листа Леніна, він уже дає підставу гадати про можливість принципіальної позиції автору наказу» (Винниченко, В., 1990, с. 495).

Станіслав Кульчицький зазначив, що ця резолюція ввела в оману такого досвідченого політика, як В. Винниченко (Кульчицький, С., 2019, с. 375). Треба зазначити, що не тільки його, а й багатьох українських повстанських ватажків, які повіри-

ли більшовикам. Серед них А. Гулий-Гуленко та Ю. Божко – запеклі борці з більшовизмом у 1918–1919 рр. Крім повстанців, ціла впливова українська партія боротьбистів у 1920 р. розпустилася та стала частиною КП(б)У.

Особисто Винниченко в умовах радянсько-польської війни під час наступу українсько-польських військ на Київ затято агітував за більшовиків, переконуючи в перевагах радянської влади в Україні над перспективою відновлення УНР, та запекло закликав боротися з петлюрівщиною. Для прикладу наведемо уривок однієї з листівок «До українських полонених», підписаної Винниченком:

«Українські більшовики повиганяли своїх панів, одняли в них свою землю. А Петлюра з польською шляхтою тепер посилають вас однімати ту землю від селян та вернути її панам... Всі до одного переходьте на бік своїх братів – большевиків, селян і робітників радянської України!» (Винниченко, В., 1920, <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/16457-do-ukrayintsiv-polonenih/>).

Подібна позиція В. Винниченка, як впливового політичного діяча, який у зазначеній листівці не гребував відвертою неправдою для компрометації українського руху, завдала значної шкоди в боротьбі за незалежність України в 1920 р.

Під впливом більшовицьких декларацій В. Винниченко прийняв рішення повернутися з еміграції з твердими намірами розбудувати незалежну радянську Україну. В 1937 р. в автобіографії він прямо згадуватиме про це:

«Будучи в соціально-політичних питаннях близьким до большевиків і розходившись тільки в національному питанні, я, повіривши в щирість Москви і її декларації, виїхав 1920 року з-за кордону на Україну, рушивши стати в ряди українських большевиків» (Солдатенко, В., 2005, с. 341).

Приїзд В. Винниченка до «країни рад» був цілковито узгоджений особисто з Володимиром Леніним. Газета «Червоне село» чітко означила ідеологічну важливість цього кроку: *«Володимир Винниченко, уповноважений представник Радянської федерації у Відні... Перебування його зараз з нами, його участь у нашій боротьбі свідчить про те, що маси з нами»* (Роки боротьби..., 2020, с. 117).

Повернення В. Винниченка в політику, або його третє сходження на Голгофу, відбулося, не в останню чергу, під впливом тез Л. Троцького. Аби з'ясувати погляди більшовиків на майбутнє української держави, В. Винниченко намагався зустрітися з їхніми лідерами: В. Леніним, Л. Троцьким та І. Сталінім. До Леніна його не допустили, розмова з мовчазним І. Сталінім у потязі нічого не прояс-

нила, а от спілкування з Л. Троцьким мало значно вагоміші наслідки для В. Винниченка. Ці зустрічі відбулися в червні 1920 р. Цікаво: чи знали ці деміурги революцій про своє земляцтво? Проте, напевне, в червні 1920 р. обом було не до сентиментів, тим більше, що «демону революції» Л. Троцькому ніколи не була властива людська романтика. Він надавав перевагу романтиці революційній. Розмови точилися значно серйозніші: про майбутнє радянської України!

Цікаво, що до зустрічі з Л. Троцьким щоденник В. Винниченка фіксує факт зустрічі зі ще одним деміургом революції з Єлисаветграда... Григорієм Зінов'євим. Вона відбулася 16 червня 1920 р. В. Винниченко залишив цікавий опис зовнішності Г. Зінов'єва:

«Учора мене закликало до Каменєва (Вперше, між іншим, кличучи на допомогу прислали автомобіля). Я застав там і Зінов'єва. Середнього зросту, важка постать, велика голова з волоссям поета та лицем актора. Вигляд сонно-поважний, рухи мляві, слова ліниві, посмішка суха, змушена. Боюсь зразу судити, але здається, що ця людина, якби не була головою III Інтернаціоналу, поводитись би інакше» (Винниченко, В., 1980, с. 439).

Цікаво, що саме Г. Зінов'єв мав супроводжувати В. Винниченка до Харкова, щоб представити Україні. В. Винниченко, до речі, в цьому візиті побачив хитрий більшовицький задум: *«Він мене привезе в Харків і представить українському пролетаріатові, як комуніста; він голова III Інтернаціоналу. А може тільки мене хочуть представити Україні, але через мене й себе? Тій Україні, яка не так то дуже прихильно зустрічала того самого Зінов'єва»* (Винниченко, В., 1980, с. 440).

Але до Харкова В. Винниченко виїхав лише через два місяці, в середині серпня і без Г. Зінов'єва, який залишив для історії свої враження від зустрічей із земляком В. Винниченком: *«Він немовби весь час прикидав, як би себе не продешевити. Він виявився потім лише белетристом у найгіршому розумінні цього слова. Він зовсім заплутався і не міг виплутатися. Він говорив про централізм, як говорять найтемніші верстви з наших робітників, а потім, як гоголівський наречений вистрибнув з вікна і втік»* (Єфіменко, Г., 2012, с. 277–278).

Проте найбільше В. Винниченко очікував зустрічі з Л. Троцьким – найвпливовішим разом з В. Леніним з більшовиків у 1920 р. Л. Троцький, як відомо, щоденників не вів, а в книзі його спогадів про цю зустріч немає жодної згадки. А от В. Винниченко ретельно занотовував деталі перемовин у Кремлі з Л. Троцьким на сторінках свого щоденника. Зустрічалися вони декілька разів. В. Винниченко зазначив, що Л. Троцький під час

першої зустрічі повів себе достатньо прохолодно, намагався відправити його до Петрограда для агітації робітників, що В. Винниченко розцінив як своєрідне заслання. Значно змістовнішою була зустріч 19 червня 1920 р., коли політики-земляки могли обговорити долю радянської України та роль В. Винниченка в її розбудові. Від Л. Троцького залежало дуже багато. Тому саме ця зустріч остаточно переконала В. Винниченка у неможливості існування незалежної радянської України. Це була принципова позиція В. Винниченка в переговорах з більшовиками! Записи в його щоденнику передають атмосферу цих перемовин:

«Тільки що мав розмову з Троцьким. Вона мені найкраще прояснила позицію РКП. Недурно казали, що він, живучи з військовими, набрався військового духу і говорить одверто і прямо те, що інші ховають під ласкавими фразами. Спочатку він докорив мені, що я не поїхав у Петроград, як ми умовились. Але тепер і не можна вже, бо треба їхати на Україну. Отже, мої портфелі мені забезпечуються: я буду військовим наркомом і членом воєнревсовета. На моє питання, які будуть мої функції й компетенції, він нічого не сказав, але заговорив про те, що такі й такі функції має той і той. Себто функцій у мене не буде ніяких. Я буду собі фігурувати. Далі, на моє питання, чи сформовані на Україні військові частини лишаються на Україні, чи пересилаються на інші фронти за межі України, він відповів, що буває і так, і так. Значить, іменно пересилаються за межі, як мені тут і говорили. Мало того, щоб зарані попередити мене, щоб я не мріяв ні про яку українську армію він сказав, що формувань, частин уже є досить, нових формувань не треба; треба тільки поповняти кількість тих, що є. Значить, ті, що будуть притягнені мною, мають іти в руські частини й розтворяться там: Словом, ніякої української армії і ніяких можливостей і тенденцій її творити не дається. Рішуче й категорично... На тому ми й розсталися» (Винниченко, В., 1980, с. 441–442).

Під враженням цієї розмови В. Винниченко зробив висновок, що декларація земляка-політика таки ввела його в оману, ніякої незалежної України російські більшовики не збираються дозволяти, а розмови про зміни в національній політиці – це *«балачки й хороші слова, а суть інша. Ніяких змін у політиці партії не може бути»* (Винниченко, 1980, с. 443).

Інший впливовий більшовик Л. Каменєв намагався переконати ще потрібного, як символ, більшовикам В. Винниченка, що, мовляв, розмова з Л. Троцьким, то звичайне непорозуміння, а життя сильніше за теорію Л. Троцького. Однак В. Винниченко вже прийняв рішення: *«Досить*

стати комуністом, щоб зробитися зрадником національного визволення!» (Винниченко, В., 1980, с. 444).

Ще до розмови з Л. Троцьким він чув від більшовиків, що «ніякої України не було й немає; на Україні всі чудесно говорять по-російськи і все це українське питання є вигадка». Після спілкування з Георгієм Чичеріним Володимир Винниченко усвідомив, що *«руські комуністи дбають не про комунізм, а про себе, про Росію, як націю»* (Винниченко, В., 1980, с. 440).

Під впливом цих зустрічей В. Винниченко зробив висновок: *«Революція на Україні проводиться головним чином військом і тими партійними силами, які присилаються з Росії... Вся У.С.Р.Р. як окрема держава є фікція. Це треба сказати одверто і чесно, її «самостійність», «федеративність», «самостійна конституція» і т.п. існує тільки в офіційних заявах, нотах і деклараціях... Як це не прикро констатувати, але відношення соціалістичної Росії до соціалістичної України дуже нагадує відношення імперіалістичних держав до своїх колоній, а правительство фіктивної робітничо-селянської держави – фіктивним, з більшим правом його можна назвати «колегіальним намісництвом в колонії», або «Тимчасовою комісією Р.С.Ф.С.Р для повільної безшумної ліквідації української державності», аніж Урядом»* (Солдатенко, В., 2005, с. 185).

Під час перемовин В. Винниченко вимагав впливових посад, щоб реалізувати свої плани розбудови України як радянської держави. Також він висунув свою головну вимогу до більшовиків – незалежний від Росії статус радянської України! В. Винниченко вимагав ввести його до складу Політбюро ЦК КП(б)У, бо вважав, що тільки це давало можливість впливати на процеси розбудови незалежної України. Більшовики сприймали його наміри як кар'єристські. *«Вам хатіте власть?»* – з сарказмом запитав його головний «українець» болгарин Християн Раковський, який очолював РНК УСРР. Проте, на нашу думку, В. Винниченко був щирим, коли писав, що портфелі його цікавили менше, ніж незалежний статус радянської України. Зокрема, він відмовився від пропозицій Л. Троцького отримати впливову посаду наркома військових та закордонних справ і навіть члена Реввійськради, коли той безапеляційно зазначив, що ніякої незалежної української політики та війська не може бути. Переговори стосовно членства В. Винниченка в Політбюро ЦК КП(б)У завершилися відмовою більшовиків. Це й призвело до цілковитого розриву «усяких дальших відносин». В автобіографії, написаній у 1937 р. та опублікованій у двотижневику для українських робітників

та фермерів США і Канади В. Винниченко, згадуючи про «холодне літо 1920 року», писав:

«Мені Москвою було запропоновано багато всяких високих посад, титулів, грошей, аби тільки я своїм іменем покривав ту політику національного поневолення, яку вони фактично проводили на Україні. Я всі ті посади відхилив і через настроєння моїх політичних друзів мусів виїхати за кордон...» (Солдатенко, В., 2005, с. 341).

Щоденникові записи червня – вересня 1920 р., у яких висвітлено нюанси складних переговорів з більшовиками, підтверджують цю думку. У вересні 1920 р. з великими труднощами В. Винниченку вдалося покинути Москву. Відчуваючи, що в Україну більше не повернеться, він взяв із собою грудку української землі, яку зберігав в пуляресі до самої смерті.

Однак варто зазначити, що під час перебування в Харкові та Москві В. Винниченко дозволяв собі критикувати більшовиків лише на сторінках щоденника. Назагал було відомо лише про його переговори з більшовиками, включення до складу уряду та обрання членом ВУЦВК. Більшовики сповна скористалися присутністю В. Винниченка у своїх лавах протягом літа 1920 р. В агентурних відомостях Політичного департаменту УНР вересня 1920 р. зазначалося, як впливала інформація про перебування В. Винниченка серед більшовиків на настрої та долю частини української інтелігенції, яка його підтримувала:

«Большевики всюди користувалися ім'ям Винниченка де тільки можна, що допомагало їхній агітації, бо знаючи Винниченка, як велетня української нації, інтелігенція особливо почала працювати в тому напрямку, аби звестися з Винниченком, але за всяку таку спробу добратися до нього більшовики карали, і, зрештою, виявившись почали заарештовувати» (Арфів..., 2018, с. 157).

Тим часом В. Винниченко вже на еміграції в жовтні 1920 р. після укладення Кремлем перемир'я з Польщею нарешті почав відкрито критикувати більшовиків. 9 листопада 1920 р. світ побачив його лист-памфлет під назвою «Революція в небезпеці!», адресований «комуністам та революційним соціалістам Європи та Америки», перекладений кількома мовами. Очевидно, що автор намагався вивести українське питання на міжнародний рівень та привернути до нього увагу світової соціалістичної спільноти. В. Винниченко не приховував, що російський комуністичний шовінізм став небезпекою для українських революціонерів, бо тепер *«щоб мати можливість українцеві стати комуністом і брати участь у революції, треба перестати бути українцем»*. Він попереджав про реальні та можливі репресії проти укра-

їнських комуністів з боку РКП(б). В. Винниченко викрив засадничий і сзуїтський за своєю сутністю принцип більшовицької стратегії: «одне декларувати, а інше робити». III Інтернаціонал він назвав філією РКП (б) та закликав комуністів усього світу контролювати цю партію. Тільки контроль над більшовиками, на його думку, міг врятувати революцію від небезпеки спотворення її змісту та мети – соціального та національного визволення поневолених народів. Також В. Винниченко зазначив, що більшовики «не соромляться звертатися в офіційних відозвах до православного руського народу, кличучи на боротьбу з поляками, які хочуть захопити руську землю». Під впливом таких тез він зробив висновок, що «національна політика Російської Комуністичної Партії на Україні – це політика «єдиної і неділимої Росії», в яку тільки вони вкладали інший зміст, чим їхні попередники» (Винниченко, В., 1920, <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/vynnychenko-v-revolucziya-v-nebezpeczi...>).

Незважаючи на різкість критики на адресу більшовиків, яких він до того публічно закликав підтримувати, для значної частини противників радянської влади така позиція В. Винниченка видавалася несвоечасною. Оскільки, на їхню думку, протягом 1920 р. «Нова доба» – це часопис «Закордонної групи комуністів», яку очолював В. Винниченко, «всіляко підтримував і захищав окупаційний уряд Раковського і найбруднішими засобами поборював всіх тих, що в найтяжчих умовах будували національну, свою, українську державність».

А от на більшовицьких керманічів памфлет В. Винниченка справив сильне враження, тому й реакція не забарилася. V-й Всеукраїнський з'їзд рад, що відбувся в лютому–березні 1921 р., оголосив його «ворогом працюючих мас». Також В. Винниченка, обраного в травні 1920 р. членом ВУЦВК, виключили зі складу цього органу. В. Винниченко розцінив це рішення як визнання його заслуг у боротьбі з більшовизмом на захист української радянської державності. У 1923 р. В. Винниченко з властивим сарказмом на адресу опонентів писав:

«Недавно я довідався про таку річ: П'ятий з'їзд Рад робітничих та Селянських депутатів оголосив мене «поза законом». Сим заявляю, що дійсно, я – щирий ворог сеї банди, яка сміє називати себе представниками народу. Ворогом такого «народу», цебто, реакційної, деспотичної олігархії, я вже є 23 роки... Охоче, всією душою стаю поза його законом. І не тільки поза, але й проти, як усі роки стояв проти закону всякої реакції» (Солдатенко, В., 2005, с. 209).

У 1926 р. В. Винниченко, розвиваючи цю тему, прямо напише, що «з большевицького червоного яйця на очах вилуплюється фашизм!» (Винниченко, 2010, с. 90). Цікаво, що в цьому його підтримав ... Беніто Муссоліні – засновник фашистської держави, який, починаючи з жовтня 1939 р., пояснював італійцям, що більшовизм у Росії помер, поступившись місцем слов'янському різновиду фашизму! (Гриневиц, В., 2012, с. 374).

Обговорення. Суперечливі, часом важкі для розуміння, рішення В. Винниченка в 1920 р. отримали різну оцінку від представників сучасної української історіографії. Г. Єфіменко (Єфіменко, Г., 2012) та С. Кульчицький (Кульчицький, С., 2019) вважають, що В. Винниченко переграв сам себе, тобто більшовики використали його для пропаганди радянської влади в Україні, а його хитання мали негативний вплив на розвиток Української революції в 1920 р. Г. Костюк (Костюк, Г., 1980) та В. Солдатенко (Солдатенко, В., 2005) пояснюють ці рішення В. Винниченка спробою до останнього знайти порозуміння з більшовиками для реалізації свого плану, що полягав у практичній реалізації ідеї української державності в радянській формі.

Після 1920 р. В. Винниченко з Л. Троцьким більше не бачився. Проте на еміграції їхні політичні погляди знову збіглися з двох питань. Боротьбою зі сталінізмом та... ідеєю розбудови незалежної радянської України. В. Винниченко в 1937 р. в автобіографії, не уникнувши згадки про діалоги з Л. Троцьким у 1920 р. під час візиту до Москви, наголошував:

«Повернувшись з України за кордон, я написав брошуру «Революція в небезпеці», в якій висловив ті спостереження та думки, які тільки тепер висловлюють троцькісти. Та небезпека, яку я бачив, на яку звертав увагу і Троцького, коли він був при владі, яку він тоді гордо відкидав, тільки через шість-сім років почала бути йому видна, і тепер вона прибрала тих форм, які я й передбачав у тій своїй брошурі й з якою звертався до всіх пролетарських партій світу. Тоді на мій твалт не було звернено уваги» (Солдатенко, В., 2005, с. 341).

Л. Троцький в 1939 р. у статті «Про українське питання» в «Бюлетені опозиції», можливо, згадуючи розмови з В. Винниченком у 1920 р., писав:

«Але ж незалежність об'єднаної України означає відокремлення Радянської України від СРСР! – вигукнуть хором «друзі» Кремля. – Що ж тут такого жахливого? – заперечимо ми зі свого боку» (Троцький, Л., 1939, <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/20/139689/>).

Наскільки цього разу «демон революції» був щирим в «українському питанні» можна лише уявляти, проте амбітний В. Винниченко міг зарахувати зміну позицій Л. Троцького як результат свого

впливу на нього. Однак тепер обидва революційних деміурга були далеко як від України, так і від реалізації своїх політичних проєктів. В. Винниченко у Франції поринув у філософію, літературно-наукову роботу, а гострий публіцистичний стиль Л. Троцького обірвав удар важкого сталінського льодорубу в 1940 р. Саме в далекій Мексиці він усвідомив значення слів старого ребе: «Революції роблять Троцькі, а страждають Бронштейни». Винниченко ж пережив свого земляка на 11 років і встиг написати «Слово за тобою, Сталіне!». Сталін не відповів... Всіх трьох розсудила історія. Україна позбулася комуністичної влади, вийшла з СРСР і лише тоді стала незалежною.

Висновки. Отже, еволюція політичного світогляду В. Винниченка відбулася в умовах перебування в «країні Рад», дискусій з партійними діячами, особливе значення мали дискусії

з Л. Троцьким; спостережень за процесами, які відбувалися в Україні. Під впливом цих зустрічей В. Винниченко суттєво змінив своє ставлення до політичного курсу більшовиків в Україні. З прихильника більшовицької політики він перетворився на її палкого опонента, що призвело до повернення в еміграцію, а в подальшому, після оприлюднення своєї критики більшовиків, до цілковитого розриву політичних стосунків з радянською владою. Головною причиною стали розбіжності в «українському питанні». В. Винниченко був прихильником реальної незалежності України, а більшовиків влаштовував тільки декларативний статус української державності.

Подяки. Автор висловлює подяку Геннадію Єфіменку, Олексію Шляхову, Олександрі Чепурку за критичні зауваження, поради, надані джерела, використані під час написання статті.

Бібліографічні посилання

Архів Української Народної Республіки. Міністерство Внутрішніх Справ. Звіти Департаментів Державної варті та політичної інформації (1918–1922), 2018 / упоряд. В. Кавунник. Київ, 612 с.

Винниченко, В., 1990. *Відродження нації*: у 3 ч. Київ – Відень. Ч. 3, 542 с.

Винниченко, В., 1980. *Щоденник*: у 6 т. / ред., авт. вст. ст., прим. Г. Костюк. Т. 1. 1911–1920. Едмонтон – Нью-Йорк, 500 с.

Винниченко, В., 2010. *Щоденник*: у 6 т. / ред., авт. вст. ст., прим. Г. Костюк. Т. 3. 1926–1928. Київ, 624 с.

Винниченко, В., 1920. *Революція в небезпеці (Лист закордонної групи УКП до комуністів і революційних соціалістів Європи і Америки)*. Доступно: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/vynnychenko-v-revolucziya-v-nebezpeczi-lyst-zak-grupy-u-k-p-do-komunistiv-i-revolucijnyh-soczialistiv-evropy-ta-ameryky/> [Дата перегляду: 02.02.2021].

Гриневич, В., 2012. Неприборкане різноголосся: Друга світова війна і суспільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. Київ – Дніпропетровськ: Ліра, 508 с.

Єфіменко, Г., 2012. Статус УСРР та її взаємовідносини з РСФРР: довгий 1920 рік / Відп. ред. С. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. Київ, 367 с.

Костюк, Г., 1980. Володимир Винниченко та його доба. Нью-Йорк, 283 с.

Митрофаненко, Ю., 2020. «Сифіліс руського шовінізму». Як Винниченко з більшовика перетворився

на «ворога працюючих мас». Доступно: https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revoljutsiya_1917/sifilis-ruskogo-shovinizmu-yak-vinnichenko-z-bilshovika-peretvorivsyana-voroga-pracyuyuchih-mas-11112020-405757 [Дата перегляду: 02.02.2021].

Кульчицький, С., 2019. Володимир Винниченко: бути чесним з собою... / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ: Парлам. вид-во, 512 с.

Солдатенко, В., 2005. Три Голгофи: політична доля Володимира Винниченка. Київ: Світогляд, 349 с.

Солдатенко, В., 2005. Володимир Винниченко: на перехресті соціальних та національних прагнень. Київ: Світогляд, 324 с.

Солдатенко, В., 2007. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ: Світогляд, 621 с.

Панченко, В., 2004. Володимир Винниченко: парадокси долі і творчості: Книга розвідок та мандрівок. Київ: Твімінтер, 288 с.

Роки боротьби 1917–1922 рр. на Єлисаветчині. Український погляд. Рік 1920. Проти білих і червоних окупантів / за заг. ред. Ю. С. Митрофаненка. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. Кн. 3. 276 с.

Троцький, Л., 1991. Моя жизнь. Москва: Панорама, 623 с.

Троцький, Л., 1939. Про українське питання. Доступно: www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/20/139689/ [Дата перегляду: 01.02.2021].

References

Arkhiv Ukrain's'koi Narodnoi Respubliki. Ministerstvo Vnutrishnikh Sprav. Zvity Departamentiv Derzhavnoi varty ta politychnoi informatsii (1918–1922) [Archives of the Ukrainian People's Republic. Ministry of Internal Affairs. Reports of the Departments of the State Guard and Political Information (1918–1922)], 2018 / uporiadkuvav V. Kavunnyk. Kyiv, 612 p. (in Ukrainian).

Vynnychenko, V., 1990. *Vidrodzhennia natsii [Rebirth of the nation]*: u 3 ch.. Kyiv-Viden'. Ch. 3., 542 p. (in Ukrainian).

Vynnychenko, V., 1980. *Schodennyk [Diary]*: u 6 vols / red., avt. vst. st., prym. H. Kostiuk. Vol. 1. 1911–1920. Edmonton-N'iu-York, 500 p. (in Ukrainian).

Vynnychenko, V., 2010. *Schodennyk [Diary]*: u 4 vols / red., avt. vst. st., prym. H. Kostiuk. Vol 3. 1926–1928. Kyiv, 624 p. (in Ukrainian).

Vynnychenko, V., 1920. *Revoliutsiia v nebezpetsi (Lyst zakordonnoi hrupy UKP do komunistiv i revoliutsijnykh sotsialistiv Yevropy i Ameryky)* [*Revolution in Danger (Letter of the UCP Foreign Group to the Communists and Revolutionary Socialists of Europe and America)*]. Available at: <https://diasporiana.org.ua/ideologiya/vynnychenko-v-revoljucziya-v-nebezpeczi-lyst-zak-grupy-ukp-do-komunistiv-i-revoljuczijnyh-soczialistiv-Evropy-ta-Ameryky/> [Accessed: 02.02. 2021] (in Ukrainian).

Hrynevych, V., 2012. *Nepryborkane riznoholossia: Druha svitova vijna i suspil'no-politychni nastroi v Ukraini, 1939 – cherven' 1941 rr.* [Unbridled dissent: World War II and socio-political sentiment in Ukraine, 1939–June 1941]. Kyiv-Dnipropetrovs'k: Vydavnytstvo «Lira», 508 p. (in Ukrainian).

Yefimenko, H., 2012. *Status USRR ta ii vzaiemovidnosyny z RSFR: dovyh 1920 rik* [The status of the USSR and its relationship with the RSFSR: a long 1920] / Vidp. red. S. Kul'chyts'kyj. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy, 367 p. (in Ukrainian).

Kostiuk, H., 1980. *Volodymyr Vynnychenko ta joho doba* [Volodimir Vynnychenko and his time]. N'iu-Jork, 283 p. (in Ukrainian).

Mytrofanenko, Yu., 2020. «*Syphilis rus'koho shovinizmu*». *Yak Vynnychenko z bil'shovyka peretvorivsya na «voroha pratsiuiuchykh mas»* [«Syphilis of Russian chauvinism». How Vynnychenko turned from a Bolshevik into an «enemy of the working masses»]. Available at: [https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revoljutsiya_1917/sifilis-ruskogo-shovinizmu-yak-vinnichenko-z-bilshovika-](https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revoljutsiya_1917/sifilis-ruskogo-shovinizmu-yak-vinnichenko-z-bilshovika-peretvorivsya-na-voroga-pracyuyuchih-mas-11112020-405757)

[peretvorivsya-na-voroga-pracyuyuchih-mas-11112020-405757](https://www.dsnews.ua/ukr/nasha_revoljutsiya_1917/sifilis-ruskogo-shovinizmu-yak-vinnichenko-z-bilshovika-peretvorivsya-na-voroga-pracyuyuchih-mas-11112020-405757) [Accessed: 02.02.2021] (in Ukrainian).

Kul'chyts'kyj, S., 2019. *Volodymyr Vynnychenko: buty chesnym z soboiu...* [Volodimir Vynnychenko: to be honest with yourself...] / NAN Ukrainy. Instytutpolitychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 512 p. (in Ukrainian).

Soldatenko, V., 2005. *Try Holhofy: politychna dolia Volodymyra Vynnychenka* [Three Calvaries: the political destiny of Volodymyr Vynnychenko]. Kyiv: Svitohliad, 349 p. (in Ukrainian).

Soldatenko, V., 2007. *Vynnychenko i Petliura: politychni portrety revoliutsijnoi doby* [Vynnychenko and Petliura: political portraits of the revolutionary era]. Kyiv: Svitohliad, 621 p. (in Ukrainian).

Panchenko, V., 2004. *Volodymyr Vynnychenko: paradoksy doli i tvorchosti: Knyha rozvidok ta mandrivok* [Volodymyr Vynnychenko: Paradoxes of Fate and Creativity: A Book of Explorations and Travels]. Kyiv: Tviminter, 288 p. (in Ukrainian).

Roky borot'by 1917–1922 rr. na Yelysavetchyni. Ukrain's'kyj pohliad. Rik 1920. Prot'y bilykh i chervonykh okupantiv [Years of struggle 1917–1922 in Yelisavetchyna. Ukrainian view. Year 1920. Against the white and red occupiers] / pid zah. redaktsiieiu Yu. S. Mytrofanenka. Kropyvnyts'kyj: Imeks-LTD, 2020. Kn. 3, 276 p. (in Ukrainian).

Trotskyj, L., 1991. *Moia zhyzn'* [My life]. Moskva: Panorama, 623 p. (in Russian).

Trots'kiy, L., 1939. *Pro ukrainske pitannj* [About the Ukrainian question]. Available at: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/11/20/139689/> [Accessed: 01.02.2021] (in Ukrainian).